

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA MATN TARJIMASINING LINGVISTIK VA PRAGMATIK XUSUSIYATLARI

Yo'lchiyeva Feruza Ravshan qizi

Parkent tuman Texnikumi Ingliz tili o'qituvchisi.

Normatova Nargiza Abdusamatovna

Parkent tuman Texnikumi Ona tili adabiyot o'qituvchisi.

Otajonova Zuhra Umarjon qizi

Parkent tuman texnikum o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21017446>

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz va o'zbek tillarida matn tarjimasining lingvistik hamda pragmatik xususiyatlari tahlil qilinadi. Unda tarjima jarayonida leksik-semantik moslik, grammatik transformatsiya, matn yaxlitligi, uslubiy muvofiqlik, kontekst, kommunikativ maqsad va madaniy-pragmatik omillarning ahamiyati yoritiladi. Ingliz tili analitik qurilishga, o'zbek tili esa agglyutinatativ tuzilishga ega bo'lgani sababli tarjimada so'z tartibi, grammatik shakl, sintaktik bog'lanish va ma'no ifodalanishida muayyan farqlar yuzaga keladi.

Kalit so'zlar: tarjima, ingliz tili, o'zbek tili, matn, ekvivalentlik, pragmatika, lingvistik xususiyat, grammatik transformatsiya.

KIRISH

Tarjima insonlar, xalqlar va madaniyatlar o'rtasidagi axborot almashinuvida muhim vosita hisoblanadi. Ingliz va o'zbek tillari o'rtasida tarjima qilish jarayoni bugungi globallashuv, ilmiy hamkorlik, xalqaro ta'lim, texnologik taraqqiyot va madaniy aloqalar kengaygan sharoitda yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ingliz tili xalqaro muloqot, fan, biznes va raqamli axborot maydonining yetakchi tillaridan biri bo'lsa, o'zbek tili milliy tafakkur, madaniy meros va ijtimoiy kommunikatsiyaning asosiy ifoda vositasidir. Shu bois ingliz tilidagi matnlarni o'zbek tiliga yoki o'zbek tilidagi matnlarni ingliz tiliga tarjima qilishda til tizimlari o'rtasidagi farqlarni chuqur hisobga olish zarur.

Tarjimashunoslikda matn tarjimasi oddiy leksik almashtirish emas, balki mazmun, shakl, uslub, kontekst va kommunikativ niyatni boshqa til vositalari orqali qayta ifodalash jarayoni sifatida qaraladi. E. Nida tarjimada formal moslikdan tashqari dinamik ekvivalentlikni ham muhim deb hisoblab, tarjima qabul qiluvchi auditoriyada manba matnga yaqin kommunikativ ta'sir uyg'otishi kerakligini ta'kidlaydi [1]. Bu fikr ingliz–o'zbek tarjimasi uchun ham muhimdir, chunki ikki tilning grammatik qurilishi, leksik tizimi, uslubiy me'yorlari va pragmatik ifoda shakllari bir-biridan sezilarli darajada farq qiladi.

ASOSIY QISM

Ingliz va o'zbek tillarida matn tarjimasining lingvistik xususiyatlari avvalo ularning tipologik farqlari bilan bog'liq. Ingliz tili analitik tillar qatoriga kiradi; unda grammatik ma'no ko'pincha yordamchi fe'llar, predloglar, qat'iy so'z tartibi va xizmat so'zlari orqali ifodalanadi. O'zbek tili esa agglyutinatativ til bo'lib, grammatik ma'no asosan qo'shimchalar yordamida beriladi. Masalan, ingliz tilidagi *in the house*, *from the city*, *to the university* kabi birikmalar o'zbek tilida “uyda”, “shahardan”, “universitetga” tarzida kelishik qo'shimchalari orqali ifodalanadi.

Shu sababli tarjimada predloqlarni mexanik tarjima qilish emas, balki ularning sintaktik va semantik vazifasini aniqlash talab etiladi.

Grammatik transformatsiya ingliz–o‘zbek tarjimasining eng muhim vositalaridan biridir.

Ingliz tilida gap tartibi odatda ega–kesim–to‘ldiruvchi modeliga yaqin bo‘lsa, o‘zbek tilida kesim ko‘pincha gap oxirida keladi. Masalan, *The researcher analyzed the results carefully* gapini “Tadqiqotchi natijalarni diqqat bilan tahlil qildi” tarzida berish tabiiy hisoblanadi. Bu yerda so‘z tartibi maqsad til me‘yorlariga moslashtiriladi. Newmark tarjimada semantik va kommunikativ yondashuvlarni farqlab, tarjimon matn turi, auditoriya va kommunikativ vazifaga qarab usul tanlashi zarurligini qayd etadi [2]. Demak, ilmiy, badiiy, publitsistik yoki rasmiy matnlar bir xil tarjima strategiyasi bilan berilmaydi.

Leksik-semantik moslik ham alohida e‘tibor talab qiladi. Ingliz tilidagi ko‘p ma’noli so‘zlar kontekstga qarab turlicha tarjima qilinadi. Masalan, *development* so‘zi “rivojlanish”, “taraqqiyot”, “ishlanma”, “voqealar rivoji” kabi ma’nolarni anglatishi mumkin. *Policy* so‘zi esa ba‘zan “siyosat”, ba‘zan “yo‘nalish”, ba‘zan “tartib” ma’nosida ishlatiladi. Bunday birliklarni tarjima qilishda lug‘aviy ekvivalent yetarli emas; matnning sohasi, muallif niyati va kontekstual ma’no aniqlanishi lozim. M. Baker tarjimada so‘z darajasidan tortib matn darajasigacha ekvivalentlik muammolari mavjudligini ko‘rsatadi [3]. Bu yondashuv ingliz va o‘zbek tillarida termin, ibora, metafora va madaniy birliklarni tarjima qilishda ayniqsa dolzarbdir.

Pragmatik xususiyatlar tarjimaning kommunikativ ta’siri bilan bog‘liq. Har qanday matn muayyan vaziyatda, muayyan auditoriya uchun va muayyan maqsadda yaratiladi. Shuning uchun tarjimon faqat gapning grammatik tuzilishini emas, balki uning nutqiy vazifasini ham tushunishi kerak. Masalan, ingliz tilidagi *Could you possibly send me the document?* gapi shaklan savol bo‘lsa-da, pragmatik jihatdan muloyim iltimosdir. Uni “Siz hujjatni yubora olasizmi?” deb tarjima qilish mumkin, biroq rasmiy yozishmada “Iltimos, hujjatni yuborishingizni so‘raymiz” shakli maqsadga muvofiqroq bo‘lishi mumkin. Demak, tarjimada grammatik shakl emas, kommunikativ niyat ustuvor ahamiyat kasb etadi.

XULOSA VA MUNOZARA

Ingliz va o‘zbek tillarida matn tarjimasi murakkab lingvistik va pragmatik jarayon bo‘lib, unda ikki tilning grammatik qurilishi, leksik-semantik tizimi, uslubiy me‘yorlari va madaniy konteksti hisobga olinishi kerak. Ingliz tilining analitik tabiati va o‘zbek tilining agglutinativ xususiyati tarjimada so‘z tartibi, predlog-kelishik munosabatlari, fe‘l shakllari va sintaktik tuzilmalarda transformatsiya qilishni talab etadi. Shu bilan birga, tarjimon matnning faqat shaklini emas, balki mazmuni, vazifasi va auditoriyaga ta’sirini ham qayta yaratishi zarur.

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, muvaffaqiyatli tarjima ekvivalentlik, adekvatlik va pragmatik moslik birligiga asoslanadi. Leksik birliklarni to‘g‘ri tanlash, grammatik shakllarni maqsad til me‘yorlariga moslashtirish, madaniy realiyalarni izohlash yoki funksional ekvivalent orqali berish, matn yaxlitligini saqlash va uslubiy uyg‘unlikka erishish tarjimonning asosiy vazifalaridir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Nida E. A. *Toward a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. — Leiden: E. J. Brill, 1964. — 331 p.

2. Newmark P. A Textbook of Translation. — New York: Prentice Hall International, 1988. — 292 p.
3. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. — London; New York: Routledge, 1992. — 304 p.
4. Hatim B., Mason I. Discourse and the Translator. — London: Longman, 1990. — 258 p.
5. Комиссаров В. Н. Теория перевода: лингвистические аспекты. — Москва: Высшая школа, 1990. — 253 с.